

אות אל"ף כממלאת מקום אות אחרת*

א. אל"ף בסוף המלה

יש מספר מלים בכתבי הקודש שלכאורה היתה צריכה לבוא אות ה"א בסופן אך לפי המסורת הן נכתבות באל"ף בסופן ואין אנחנו יודעים טעמו של דבר. בדברי הבאים הנני רוצה לנסות לעמוד על טעם התופעה הזאת באחדות מהן. למלת "לזרא" (במדבר יא, כ) מעירה המסורה: "לזרא באל"ף". וכן למלת "מרא" (רות א, כ) קובעת המסורה: "מרא אל"ף במקום ה"א". והראב"ע לבמדבר כותב "לזרא באל"ף תחת ה"א כמו קראן לי מרא (רות א, כ) כי אותיות אהו"י מתחלפים, וטעם לזרא הוא דבר זר ונתעב..."

ויש גם מלה שהיא נכתבת כמו לזרא ומרא באל"ף בסופה ולא העירו עליה לא המסורה ולא המפרשים הראשונים — היא מלת לחגא כישעיה יט, יז: והיתה אדמת יהודה למצרים לחגא כל אשר יזכיר אתה אליו יפחד (שד"ל מעיר: "אל"ף במקום ה"א").

אך מהי הסיבה לתופעה זו?

לדעתי הצד השווה שבכולן הוא שיכול לתת לנו את התשובה לשאלה זו. והצד השווה שבמלים אלו הוא שכולן הן מן השרשים הכפולים והוא לדעתי הגורם לכתוב באל"ף!

בפעלים ידוע שיש שאל"ף באה במקום האות הכפולה: אשר בזאו נהרים ארצו (ישעיה יח, ב) אומר הרד"ק: "בזאו כמו בזזו, האל"ף תמורת הכפל". וכן הוא אומר לימאסו כמו מים יתהלכו למו (תהלים נח, ח) "ימאסו האל"ף תחת אות הכפל כדרך אשר בזאו נהרים ארצו". וכך היא גם דעת ר' יונה ׳ ג'נאח בס' השרשים עמ' 252. וכן: בלא יומו תמלא (איוב טו, לב) "רובי המפרשים אמרו שהאל"ף במקום למד הכפל..." א"ע. ואותו הדבר נוהג לדעתי גם בשמות.

פָּסָא (משלי ז, כ) משורש כסס (ואיננו רחוק להיות מהשורש הזה, ר"י ׳ ג'נאח). "ליום הכסא — לזמן המועד הקבוע" רש"י. ולשד"ל נקרא כך יום משיכת קרבן הפסח, על שם "תכסו על השה" (שמות יב, ד). אך לדעת פ. דליטש כסא הוא משורש כסא הקרוב לשורש כסס.

חגא, בקמץ קטן תחת החי"ת ודגש בגימ"ל, בא משורש חגג "לשון יחוגו וינועו כשכור (תהל' קז, כז)" רש"י ורד"ק, וכן היא דעת ר"י בס' השרשים. ופירושו של חגא הוא כדעת ר' יונה (שם עמ' 142) לשון בלכול וסחרחרת: "כלומר שמתבלבלים (כצ"ל, ובדפוס: שמתבלבלים) ומתנועעים בעת זכרה".

---

* נדפס בקובץ לזכרו של הרב גדליהו אונא ז"ל, הוצ' הקברן הדתי, בסיוע מוסד הרב קוק.

מרא — משורש מרר, ואינו תואר אלא — כמו חגא — שם דבר, מרירות. וכן גם נעמי שהיא באה בניגוד לה אינה תואר אלא שם: נעם¹. וגם זרא אינו משורש זור אלא משורש זרר, עטש, מלשון ויזורר הנער (מ"ב ד, לה). וזהו לדעתי מה שהכתוב אומר: עד אשר יצא מאפכם והיה לכם לזרא!² בכל אלה באה אפוא האל"ף לא במקום ה"א כי אם במקום האות הכפולה החסרה!³

ועל פי האמור יתבאר לנו גם שורשה של מלת תחרא בשמות כח, לב: והיה פי ראשו בתוכו, שפה יהיה לפיו סביב מעשה ארג כפי תחרא יהיה לו לא יקרע. הוראת המלה ידועה לנו על פי התרגומים (ת"א, ת"י והסורית) שהיא שריון אבל יש מבוכה גדולה בין חוקרי הלשון בנוגע לשורשה. לדעת ר"י בס' השרשים, שורשה תחר, ודעת פירשט-דודסון במלונם היא ששורשה חרא. אך שני השרשים, גם תחר וגם חרא, אינם ידועים לנו במקום אחר. לדעתי באה גם המלה תחרא מן הכפולים, משרש חרר, נקב, ועל כן באה אל"ף בסופה! השורש חרר יכול על נקלה להתפתח ולקבל את ההוראה של סרג, ארג, אותה ההוראה שבעלי המלון הנ"ל מיחסים לשורש חרא שהמציאו כשורש לתחרא.

התחרא הוא לפי זה שריון מעשה אורג. כפי שמעירים בעלי המלון הנ"ל היו שריונות-בד ידועים בעולם העתיק ומקום מכורתם היתה ארץ מצרים. אמסוס מלך מצרים — 525-569 לפני סה"נ — נדב שריון-בד, "הראוי להראות" לאתיני אשר בלינדוס⁴. גם לליקדימונים שלח שריון כזה, והירודוט כותב עליו לאמר: "הוא היה עשוי בד ותמונות רבות היו נארגות בו ומקושט בזהב זבצמר-גפן. ומשום מה היה ראוי להתפלא עליו, זה היה על כל נימא ונימא אשר בשריון, אף כי הנימים היו דקים היו שזורים משלוש מאות וששים חוטים וכולם ניכרים"⁵. שריונות עשויים בד היו — כפי שמעירים בעלי המלון הנ"ל — ידועים גם

1. וכן מפרש רש"י לחפשי (שמות כא, ב) לחירות, כלומר = לחפש, וכן היא דעת ר' יונה ומובאה שם כראב"ע [מזה גם חפשיית — חפש: וישב בית החפשית מצרע (דה"ב כו, כא) — (בשם תלמידתו לאה כאנם).

2. גם בבן-סירא (לו ל) באה מלת לזרא באל"ף בסופה ובקשר עם ריבוי אכילה: כי ברכ אוכל יקנין חולי והמזיע (נ"א: והמרכה) יגיע אל זרא. ושם מתרגם סמנד מלת זרא — Brechruhr. 3. ואפשר להוסיף: רבוא משורש רכב = רכבה. (לדעת ר"י בס' השרשים עמ' 466 רבוא הוא מנחי ל"ה, אך גם לדעה זו נראה שהאל"ף באה כדי להמנע מן הכפילות כי רבוא הוא = רבו, עי"ש).

גם בהרבה שמות פרטיים שסופם אל"ף נראה שהאל"ף באה בסגולתה כממלאת מקום ולא תמורת ה"א. הדברים אמורים ביחוד בשמות תיאופוריים, היינו שמות המרכבים משני חלקים וחלקם השני הוא שם ה', כמו עובדיה, עזריה שכבואם בצורה מקוצרת באה אל"ף בסופם: עבדא, עזרא. השווה: ועבדא בן שמוע בן גלל בן ידיתון — [ידיתון ק'] (נחמיה יא, יז) = ועבדיה בן שמעיה בן גלל בן ידיתון (דה"א ט, טז) וכן: שריה ירמיה עזרא (נחמיה יב א) = שריה עזריה ירמיה (שם י, ג): וכן השם שבנא (ישעיה כב, טו) הוא קיצור השם שבניה (נחמיה ט, ד ועוד), שבניהו (דה"א טו, כד) ועוד רבים כיוצא בהם. וכן אולי נטתה (במר' כב, לג) — לולי, אל"ף במקום למ"ד! והשווה נגלי (דניאל ב, ה), וכן: נאדרי.

ונמצא אל"ף במקום למ"ד במלת תאמים = תלמים בארמית [השווה ת"י לשמעון ולוי אחים (בר' מט, ה) שמעון ולוי אחין תלמין] וכן באשורית.

4. הירודוט ספר ב, 182.

5. שם ספר ג, 47 בתרגומו של ד"ר אלכסנדר שור. ועיין שקלים פ"ח משנה ה על דבר אריגת הפרוכת: רשב"ג אומר משום רבי שמעון בן הסגן פרוכת עוביה טפח על שבעים ושנים נימים נארגת על כל נימא ונימא כ"ד חוטין. ושם בגמרא יש האומר ל"ב חוטין ויש גם האומר מ"ח חוטין.

ליונים, וגיבוריהם לבשו אותם (אליאס 2,529,830). אך עיקר תעשייתם היתה, לפי הנראה, במצרים, ואל שריונות כאלה, כנראה, כיוון הירודוט באמרו בדבריו על הפרסים: "הפרסים נוחים מאד לקבל מנהגים זרים. לכן הם לובשים את תלבושת הקדמים... ובמלחמה את שריוני המצרים"⁶.

וזהו לדעתי גם מה שהנביא אומר במשא מצרים: ובשו עבדי פשתים שריקות וארגים חורי (ישעיה יט, ט). חורי=תחרא⁷.

השריונות האלה היו בלי ספק ידועים היטב גם לאבותינו יוצאי מצרים, ולכן מסמנת התורה את מעשה פי האפוד שיהיה "מעשה ארג כפי תחרא"⁸!

ב. אל"ף באמצע המלה

יש אל"ף באה באמצע המלה במקום וי"ו או יו"ד כשהן כפולות אם כדי להקל על המבטא או רק כדי להסיר את הכפילות בכתב מבלי להביא שינוי במבטא. הרבים של נָןָה הוא — ודאי כדי להקל על המבטא — נאות ולא נוות, ורק פעם אחת — בצפניה ב, ו — בא בצורת נֹות. הרבים של פָּתִי הוא פָּתִים (משלי א, כב לב). פתיים (תהלים קיט, קל; משלי כב, ג) וגם פתאים (תהלים ומשלי) תמיד החירק תחת היו"ד. והאל"ף נחה. והרבים של צבי הוא צָבִים (ש"ב ב, יח) או צָבָאִים (דה"א יב, ח) וגם פה האל"ף נחה!

העיר צבויים מן הערים אשר הפך ה' נכתבת בחמש הפעמים שהיא באה בתנ"ך פעם ביו"ד אחת: צבים (בראשית י, יט), שלוש פעמים בשתי יודי"ן: צביים (בראשית יד, ב ח; דברים כט, כב) ובכללן הקרי הוא צבויים. אך פעם אחת אנו מוצאים אותה באל"ף: צבאים, גם בקרי וגם בכתיב⁹ (הושע יא, ח): "איך אתנך כאדמה אשימך כצבאים..."

מה טעם?

מבקרי המקרא מצאו ענין אחר לענות בפסוק הזה. הושע מזכיר בפסוק הזה אדמה וצבויים בשעה שבבראשית יט, כד וכח נזכרות רק סדום ועמרה; גם שאר הנביאים מזכירים תמיד רק את סדום ועמורה¹⁰ ולא אדמה וצבויים. וכדרכם ראו גם כאן המבקרים מהרהורי לבם לאמר: שתי מסורות מתחלפות היו בישראל, אחת על סדום ועמורה ואחת על אדמה וצבויים אלא שאחר כך נתמזגו יחד שהרי בדברים כט, כב נזכרות כל ארבע הערים יחד: — כמה פכת סדום ועמרה אדמה וצבויים...

אך מהי באמת הסיבה שבשבילה מזכיר הושע את אדמה וצבויים ולא את סדום ועמורה? גם מ' ד' קאסוטו¹¹ הדוחה את דברי המבקרים ומראה על בראשית

6. הירודוט ספר א, 135.

7. לשון רבים כמו וקרא לו חלוני (ירמיה כב, יד); או לשון יחיד כמו יעלו שדי (תהלים צו, יב).

8. תחרא=תחרר הוא קרוב למשקל תמרור משורש מרר, תעלול משורש עלל. בשלמים אנו מוצאים משקל תַקְצֵל בשם תחמס (ויקרא יא, טז).

9. ומנדלקרן בקונקורדנציה טעה בציינו — צבאים כ' צבויים ק'.

10. עמוס ד, יא: ישעיה א, ט — י; יג, יט; ירמיה כג, יד; מט, יח; נ, מ — אמנם בהוספת המלה ושכניה!; ו(את) שכניה; צפניה ב, ט.

11. במאסף "מאמרים" לזכרון רצ"פ חיות ז"ל עמ' רסג — רסד.